Як зараз бачу: з-за ріки —
Дві кручі, наче маяки;
Одна зелена, чорна друга.
Чи літнє сонце, чи зав'юга, —
Вони стоять собі віки.

На чорній кручі чорний дуб,
Як добрий воїн-вітролюб,
Весь посмаглілий, обгорілий,
Стоїть на кручі потемнілий.
Кому б сказати все? Кому б?

А тиха пристань ожива:
В артілях виспіли жнива,
Вантажать динь багряні кулі.
І кавуни лежать поснулі.
За човном човен підплива.

Од цигарок снується дим,
І пахне житом молодим,
І рибним виловом багатим,
Сухим засмоленим канатом
І тютюном, як спирт, міцним.

Чому ж та круча нависа?
Чому лиш чебер та роса
Лежать на схилі одиноко
І стовбур спалений високо,
Як меч, ввігнався в небеса?

І

Отож на пристані, як сон
Зморив, узяв собі в полон

Артіль вантажників і тиша,
Замків закованих міцніша,
Лягла на кручі й на затон,

П'ятірка сивих плотарів
Сиділа в тінях яворів.
Варили кашу на триніжку,
А молодий козячу ніжку
Смоктав і річ сповага вів.

Я теж підсів до них...— тоді
Дощі пройшли і на воді
Ще хвилі в'юнились, ще зорі
Стояли тихі та прозорі,
Як перші маки молоді.

Ще вечір спав в очеретах
І полохливий мокрий птах
Шукав гнізда. Об тій годині
Знайшли їх трьох в оцій долині:
Один юнак, а два — в літах.

Знайшов їх хлопчик із села
Із нашого. Смертельна мла
Ще молодого не зв'ялила,
А двох старіших обпалила,
Холодні очі сповила.

Вони уткнулися в пісок,
Немов заснули на часок,
І землю гріли під собою,-
Шматок землі, одбитий з бою,
Плацдарм — на метр а чи на крок.

То добре — німців ні душі.
Шумлять пошерхлі комиші.
Бійців тих два, прийнявши муку,
Плече в плече, рука на руку
Лежать. Видать, товариші.

А третій попросив води,
Хлопчині каже: — Підведи,
Я ще живий, підходь-но ближче.-
Його сховали на горище,
І ранок змів його сліди.

То був юнак не з ближніх міст,
Чи комсомолець, комуніст,-
Ніхто не знав. Знайшли солдатом,
То вже й мовчок. Немов за братом,
За ним дивились. Падолист

Іще не вийшов із дібров,
Ще жовтень літа не зборов.
І в ті години, ясні й гожі,
Юнак вже зводивсь насторожі,
Відчув живу, гарячу кров.

Кажу, він був не з ближніх сіл,
А десь з Смоленщини, де стіл,
І хата, й люди — всім привітні,
Зайди у лютому чи в квітні,
То хліб і сіль — завжди навпіл.

І в нас, і в них — цвіте в маю,
Жита одні, в однім краю,
А вечорами — хлопців гулі,

А влітку в них такі ж зозулі
Кують в дубовому гаю.

Дніпро із їхніх шум-борів
Тече до нас. А в матерів
Такі ж смугляві, чесні руки,
А в довгі дні боїв і муки
І їхній край, як наш, горів...

Отож у темінь зорову
На в'ялу, скошену траву
Його поклали у стодолі,
Забинтували груди кволі.
Нічого,— каже,— оживу.

Неначе з тяжкого труда,
В пилу сорочка — аж руда.
А він хазяйці: — Що там, мати?
Смертям двом,— каже,— не бувати,
Одну ж обдурим, не біда.

Сусід одежину дає:
Своє зніми, бери моє,
Ось, ось-бо німці будуть скоро.-
Він гляне скупо і суворо:
Ні,— каже,— буду вже як є...

Лежить — в пілоточці своїй,
У гімнастьорці польовій,
З кишені вийняв білу хустку,
Неначе їхав у відпустку,-
Затримавсь на передовій.

П'янить ромашкою трава,
І він, неначе у жнива,
Приліг спочить, сказати слово,
А тільки рана випадково
Йому дихання забива.

Заснув. І сниться сон. Як тінь,
Все метучи у пил і тлінь,
Виходить смерть, старенька сваха,
З мішком дорожнім, костомаха,
Бреде між часу й поколінь.

А проти неї вітер-птах,
Отой, що виріс у житах,
Що гне дуби, як буйні коні.
Питає смерть: — Боєць на сконі?
Я з ним пограюсь попервах.

— Ні, не пограєшся, стара,-
Говорить вітер,— не пора,
Давай-но битися з тобою,
Як переможцем вийдеш з бою,
Кульгай, бери його з двора.

Як свисне щерблена коса,
Аж кров'ю бризнула роса,
А вітер: стій — і вище в тучі,
Метнув на неї гори-кручі,
Аж захитались небеса.

Вона на нього —сліз потік,
Полки журби, — збирала ж вік.
А він — цвітінням, літнім громом,

Огнем любові, всім відомим,
Стару у піджилки підсік.

Та смерть сміється: — Братку, бре! —
За косу й знову за старе.
А він снаги узяв між люди,
Гарячим щастям їй у груди,
Та смерть і щастя не бере.

Він— блискавицею до ніг,
Хлібами, плодом, все, що міг,
Зібрав. А смерть жує охоче,
А костомаха, знай, регоче,
Кульгає в двір і на поріг.

І просить вітер у бійця:
Постій зі мною до кінця,-
І людським серцем — в очі смерті,
Спалив, стоптав кістки потерті!
Ще є в людей такі серця!

Сміявсь юнак о другім дні.
Це,— каже,— в роті по мені,
Мабуть, скучають. Сни на руку.-
А за вікном земля од гуку
Тряслась і корчилась в війні.

II

Ви чули, як шумлять бори
У вересневі вечори?
І кожен вечір— у шоломі,
В шинельці — в далі невідомі
Несе багряні прапори.

Де він спочине на землі,
Під курним небом, в ночі злі?
А з ним за дальніми містами,
За ріками і за мостами
Курличуть мирні журавлі.

Бійцю полегшало, він міг
Вже підвестися на поріг,
Картоплю, зварену в "мундирах",
Вже їв, як є, в розмовах щирих
Летів, як птиця, в даль доріг.

Він думав часто, що в полку
В таку годину, в ніч таку
Об нім забули. Про кончину
Сам комавдир в сумну годину
Промову висказав палку.

Що, може, на передовій
Його шукав весь перший рій.
Та де ж? І дощечку з зорею
Йому зробили, й над землею
Вона над іншим кличе в бій.

А він живий, дивись, живе!
Чуття бринить легке й нове,
Ще день чи два — і він, нівроку,
Глибінь Дніпра, ясну, широку,
Не в човні — сам перепливе.

За ним — до смертної межі
Німецькі кулі, як ножі,
А з ним услід — дніпровські бурі,

І сміх радий, і дні понурі,
Й вітрів осінніх мятежі

Перепливуть. Такі дива.
То буде радість, а слова
Самі поллються.— Як ти? Звідки? —
А рани дві — важкі, як свідки,
Та ще в сивинах голова...

Чекай, це все в потоці мрій.
Заходить хлопчик, вірний твій
Товариш. Він тебе німого
Знайшов із матір'ю й до свого
Двора приніс. Живи. Радій.

Ну що там, хлопчику? Сідай.
А що казати? Німцю край!
Година, бачите, сувора,
Не сплять учора й позавчора.
Ґелґочуть, шепчуть. Що там — знай!

Видать, капут? — Мабуть, капут!
Гармат наставили он тут,
За нашим садом в огорожі,
Блукають тихо на сторожі,
Один другому: — Гут? Не гут!

А щоб вас чорт узяв, сичі!
І ще що бачив? — Що? Вночі
Вже осінь глянула до двору.
Мені б до школи в цюю пору,
Та школу замкнуто, й ключі

Украли німці. А в ліску
Кленове листя по піску
Лежить багряною габою,
А чорногузи між собою
Клекочуть на старім містку.

І ти Смоленщини поля
Згадав обкошені. Рілля
Біліє в бабинім тім літі,
Немов по всім широкім світі
Полотна білі простеля.

Калина в пурпурі, дуби,
На отчій хаті голуби
Злітають в синь, гармошка грає,
І так-то грає — серце крає,
Що вмри,-а згадуй і люби!

Снується вечором легка,
Глибока й тиха, як ріка,
Забута пісня за пороном:
"Звезда полей над отчим домом
И матери моей рука..."

Ах, світе вольний, грозовій,
Як я люблю тебе! В нічній
Осінній тиші хоч книжчину
Ти почитай мені, хлопчино,
Світи ліхтарик, хлопче мій!

А що читати? Книг нема.
Тут за листівку — всім тюрма,
А ви про книгу. Де та книжка?

Хіба "Кобзар"...— В очах усмішка.
Побіг, руками обома

Несе. Сухий листок-папір
У книжці, видно, з давніх пір
Не раз прочитаний, жовтавий,
А жар його, а поклик правий
Легкою мірою не мір.

І вже бреде сліпий кобзар,
І Гонта кличе на пожар,
Кавказькі гори, в млу повиті,
Рясною кровію политі,
Чолом підводяться до хмар.

І Катерина півжива
Дитя в хуртечі сповива,
Сніги колишуться над нею,
Орел жадібний Прометею
Криваве серце розбива.

То хто ж він був? — То був юнак,
Що в бога вкрав вогонь і знак
Того вогню приніс людині.
Читай-но далі.— Мерхлі тіні
В кутку хитаються, як мак.

І бог убив його? — Ні, ні,
Скарав довічно, в єдині
Прикув до скелі, мов к порогу.
То й що? — Він не скорився богу.
Ото людина!..— Так одні

Собі удвох у пізній час
Щось гомонять. Ліхтар погас.
Вони вже сплять ополуночі,
І Прометея зорні очі
Їм в сні ввижаються не раз.

III

Облава німців по дворах,
Як та чума, ходила. Жах,
Німий, холодний, до світанку
Гримів прикладами на ґанку,
Стріляв, свистів, палив у прах.

Повзли машини по шляху,
Стерню збиваючи суху,
Веселий півень на загаті
Мовчав, кричали діти в хаті
В тривожну ніч, у ніч глуху.

Ворота впали; од воріт
Сліди підкованих чобіт,
Чужих чобіт, чужого слова.
І місяць в небі, як підкова,
Безумно котиться у світ.

Уже моргає ліхтарець,
Уже в стодолі, де боєць
Заснув, — стоять, як сірі круки,
Уже кричать, падуть на руки:
Ти звідкіля? Ти хто? — Кінець

Коли ж виводили за двір,
То на ворота впав твій зір

На дві обірвані ворітні.
Здалося, звалені, самітні,
Вони шепочуть: "Нам повір,

Ми цю обійдемо біду,
Ми ще скрипітимем в ладу,
До нас хазяїн хліб везтиме,
Весілля бубнами густими
Стрічати буде молоду.

А ти приходь, як будеш жив,
До нас у гості після жнив,
І щоб твоє зраділо око,
Ми так відчинимось широко,
Щоб ти й сучечка не вчепив!.."

IV

Коли ж розвіявся туман,
Його з комірки на майдан
Вели з-під допиту на люди,
Можливо, хто жалом огуди
Роз'ятрить біль зажитих ран.

Як важко перші кроки йти!
На ланцюгах біжать хорти,
Дорогу нюхаючи, звірі,
І вартові мовчазно-сірі,
І офіцери — два кати.

Про що ти думаєш в цю мить?
Про те, що день твій одшумить,
Що згасне погляд на півслові?

Що, може, першої любові
Не дочекатись, не допить?

Людських облич, можливо, жаль?
Чи неба літнього кришталь
З дубами й сонцем у долині
На серце ліг, як жар, однині,
Як літ юнацьких тепла даль...

Чи, може, смерті лютий крик
Ліг німотою на язик,
І ти прокляв і сонце, й трави,
Вечірніх зір м'які заграви
І все, до чого здавна звик?

Ні... Як же можна прокляти
Те, що живе в тобі для мсти,
Для воскресіння, як відбиток
Душі твоєї. Сонця злиток,
І правду, й гнів — тобі нести.

Тривожить інше: стане друг
Людей розпитувать навкруг,
Чи хто розкаже, як з собою
Не взяв зневіри я з журбою,
Не похилився од ран-недуг,

А чесно вмер. Від цих долин
Чи зайде воїн хоч один,
Чи занесе в смоленську хату
Про мене звістку скупувату,
Що не верне додому син.

Що з ним не стрінеться сім'я.
Чи мати знатиме моя,
Що інша мати в іншім домі
Мене доглянула в утомі,
Неначе син для неї — я...

Що інша мати при свічі
В'язала рану на плечі,
Поїла чаєм, з вишні соком,
А одвернувшись, ненароком
Тихенько плакала вночі.
Ну от і все. Б'є барабан.
Мовчить юрба. Завмер майдан.

Стоять жінки у три ряди,
Дівчата й згорблені діди,
І хлопчаки побіля тину
Злетілись, стихли на хвилину,
Почувши подихи біди.

А він — в пілоточці своїй,
У гімнастьорці польовій,
В юхтових чоботях — напроти,
В очах ні крику, ні скорботи,
Таким ходив, мабуть, і в бій.

Лиш похилився раз чи два...
Чи закрутилась голова?
Від рани стомленого тіла
Уся сорочка потемніла,
Вся поруділа,— не нова...

Це ваш? — Це наш,— говорить дід.
Це наш,— хлопчак за дідом вслід.

Це наш,— дівча ступа охоче
І щиро дивиться ув очі,
Щоб не хитнувся, не поблід.

Ідуть мовчазно ковалі,
І в хлопця руки в мозолі.
Він, може, теж коваль? І знову
Клепав би плуг чи гнув підкову.
-—— Це наш,— і клоняться к землі.

А тесля теслі: —Підійдім,
Він, може, теж возводив дім,
Сушив кленину в ночі літні
Чи ставив тесані ворітні.
Це наш, ми клянемось на тім!

І матерів гірка любов
Підводить їх без перемов
До юнака, бо ясночолі
І їх сини воюють в полі.
-—— Це наш, ми кров дамо за кров.

І вже земля, піднявши цвіт,
Від круч, від поля, від воріт,
Уставши камнем і травою,
Вітрами й ніччю грозовою,
Кричить: — Це наш! Іду на звіт...

Ах, як він мить оцю зустрів!
Немов не дихав, не горів...
І тіло — так! Своє це тіло,
І сонце інше засвітило
У кронах чорних яворів.

І навіть сірі горобці
Здаються — срібні промінці,
Дівочі очі, карі й сині. Він жив.
Він житиме однині,
Ховай же муку на лиці!

--— Це ваш? Ви брешете. Не ваш!
Чому ж у нього патронташ
І п'ять гранат знайшли в соломі?
Він ночував в чужому домі,
Він двічі ранений. Він — наш!

Ми з ним по-своєму. А вам
Я все сторицею віддам:
В теплушки всіх, гайда в дорогу.
Хати ж — з порогу до порогу
Спалю, стопчу — віддам чортам.

Ну, як? Це ваш? Замовкли ви? —
Як лан колючої трави,
Хитнулось, втихло. Тільки очі
Горять дідівські і дівочі,
І сльози в матері-вдови.

Боєць підвівсь, як біль із ран,
На цей осуджений майдан,
Побачив даль — не теплий вирій,
Теплушок ряд у ночі сірій,
Світанку смертного туман.

В теплушках люди без води,
Оці хлоп'ята і діди,
Ці матері — і в тебе ж мати,-

А ген за ними тліють хати,
Пожежі чорної сліди.

А кожен з них — сестра і брат.
Нащо їм холод ржавих ґрат?
Нащо їм сліз гіркі потоки?
І він вперед ступив два кроки:
---— Стріляй! Розвідник я. Солдат.

V

Чотири ночі й довгі дні
Без сподівань, в самотині,
У кам'яній, як лід, комірці...
Лиш гострий окрик на повірці,
Лиш милі спогади одні.

Про що ті спогади? Про свій
Гвардійський полк і перший рій,
Про друзів лагідну розмову,
Про тиш дніпровську вечорову,
О краю мій! Радянський мій!

І з тої злої тишини
Здавалось, друзі? — Ось вони,
Ідуть і падають в тривозі,
І вже в комірці на порозі
Пливуть понтони і човни.

Вже не підлога — клекіт хвиль,
Крутих і сивих, мов ковиль,
І видно бою панораму.
Кленова гілка б'ється в раму
Туга, як матері тужиль.

А по сухім календарю
Світанок вів свою зорю,
І день, пустивши буйні коні,
Ставав у хмарній оболоні
З високим вереснем на прю.

Яких думок, яких казок,
Яких-то спогадів разок
Ти нанизав у довгі ночі?
Надія в сни твої пророчі
Котила свій легкий візок.

У двері стукають: — Вставай!
Надії край. Чеканню край.
Бери свої немудрі речі,
Бери життя своє на плечі...
То вітер свище? Ні, нагай.

Короткий день, короткий вік.
Кому він біль важкий зарік?
Кому розклав огонь на кручі?
То гомонить потік співуче?
Ні,— люди стали як потік.

І барабани б'ють згори,
І вороння — як прапори
Жалоби чорної у хмарі.
Ті ж людські очі — сині, карі —
Чекають, просять: говори.

І повели його на шпиль.
Над рокотанням юрб і хвиль,
Ремінням скручений при згубі,

Високо піднятий на дубі,
Живий, дививсь на сотні миль.

Он — білий парус з-за ріки
Пливе, як чайка, у віки,
Полів нескошених безмежжя,
Он — видно все Лівобережжя,
І рідні армії, й полки.

Свої там хлопці на межі,
Нові зайнявши рубежі,
Ще не обралися клопоту.
Парторг зайшов у першу роту,
Чита газету в бліндажі,

А кашовар зварив обід,
Веде до кухні димний слід,
Листи доставили в траншею.
Земля повернеться, й над нею
Умитий день зійде без бід.

А в тебе ніч побіля ніг.
І що ти міг? І що не зміг?
Огонь сухими язиками
По чорнокор'ю, між гілками,
До рук, звиваючись, побіг.

...Юнацькі руки молоді,
Вам добре б тішитись в труді,
Тесать, копать, залізо б гнути,
Садити сад, зелені рути,
Плоти гонити по воді.

Кохання б в серце полилось —
Вам гладить золото волось,
Своє тепло коханій дати.
Ви ще не вміли обнімати,
А воювати — довелось...

Огонь сяга тобі до віч,
Палає дуб в мільйони свіч,
І сушить груди мука люта.
Ти руки звів — і трісли пута,
Реміння спалене із пліч.

Над зойк людей і даль узвиш,
У димну ніч, у мертву тиш
Глибінь очей твоїх іскриться,
Ти не людина — ти вже птиця,
І не палаєш, а летиш.

Тріпоче серце: я люблю
У спразі, в радості, в жалю.
Огнем напоєне до краю,
Горю, м'ятежне, не згоряю!
І не прошу, і не молю...

Дивіться, люди, по мені
Устануть інші в пломені,
Ставайте й ви в трудні походи.
Не вип'ють прокляті забороди
Живущу кров мою. О ні!

Уже не видно ні лиця,
Ні засмаглілих рук бійця.
Димить димовище під хмару,

І дуб тріщить, ясний од жару,
Зотлілий з серцем до кінця.

Ущухло вогнище, злягло.
Людей погнали у село,
А з ними йшли надії віщі...
Лише хлопчак на попелищі
Підвів засмучене чоло.

Десь журавлів пливли ключі
А він, самотній, уночі
Ще довго в вогнище дивився,
Не витримав, і похилився,
І впав на землю у плачі.

Жаркі вуглини підібрав
Для інших, радісних заграв,
Бо вже й йому сурмили ранки.
І серця стлілого останки
Зібрав, на груди приховав.

--— Живіть мене теплом своїм,
Я понесу вас в кожен дім,
Щоб знов життя людське розквітло,
Чи ж ваше горде, яре світло
Не вмре, як одинокий грім?

---Ой хлопчику, хороший мій,
Чому ти плачеш? Зрозумій,
У добре літо, в гожу весну
Я знову встану, я воскресну
Цвітком людських ясних надій..."

Світало. Хлопці-плотарі
Вже підтягали якорі,
І дуб об тій ясній годині,
Як чорний меч, на верховині
Торкнувся білої зорі.

Мені здалося, що то я
Стою, горю й душа моя,
Моя надія опівночі
Згоряє, б'ється і тріпоче,
Пливе, як неба течія;

Що вже я спалений стою
В тривожнім віці на краю
І людям серце простягаю.
Чи я живий, чи ні,— не знаю,
Не відаю і не таю...

І тільки спогад з далини,
Як рідні відгуки луни,
І тільки зорі над землею.
О мій русявий Прометею,
Загублений в ночах війни!..

1946